

Anmeldelser

Denys Hay: Annalists and Historians. Western Historiography from the VIIIth to the XVIIIth Century. London, Methuen & Co. 1977. viii + 215 s. £ 6.00; paperback £ 2.95.

Fra et internationalt synspunkt er det naturligvis ingen sensation, at Denys Hays værk er det første, engelske forsøg på at skabe overblik over og at strukturere historieskrivningens historie. Blandt sine vigtigste forgængere regner forf. selv den schweiziske journalist Eduard Fueters åndfulde *Geschichte der neueren Historiographie* (1911 og sen.) som den mest værdifulde og mest inspirerende. Langt vigtigere er det, at Denys Hay – hidtil bedst kendt som kyndig renaissanceforsker – fremfor en tekstbog i ordinær betydning har valgt at give sin bog form af et analyserende og ræsonnerende essay, og at hans hovedanliggende netop har været historieskrivningens og historieforskningens strukturering. Fremstillingen krydres af mange skarpe iagttagelser og vurderinger, men mange 'afterthoughts' er tillige gemt i noteapparatet – med fare for også at blive glemt.

Bogen bærer meget tydeligt præg af at være et produkt af mange års overvejelser og universitetsundervisning i historieskrivningens udvikling fra oldtidens afslutning til det 18. århundrede. I betragtning af værkets kvaliteter kunde læseren beklage, at forf. ikke – ikke endnu? – har omsat sin ungdomsvision til virkelighed, at behandle hele feltet over bred front fra Babylon til Marc Bloch (s. iv); på den anden side afstår han udtrykkeligt fra at behandle oldtiden, bl. a. fordi 'most classical historians are bad historians' – en karakteristisk, som (udover aversion mod klassikernes anvendelse til ekscersits i engelske skoler) øjeblikkeligt kvalificerer derhen, at oldtidens historikere forsøgte at udrette noget, som er komplet forskelligt fra, hvad vi nu betragter som historikerens opgaver. Og dermed når vi netop frem til et af kernesynspunkterne, bogens tese.

Hovedsagen er, at forf. – omend uundgåeligt ikke fuldt konsekvent – skyder dette lange tidsspands 'providential history' og historiefilosofiske spekulationer i baggrunden til fordel for en karakteristik af middelalderens og den tidligt nyere tids værker som genrer. Med de nødvendige forbehold overfor anvendeligheden af Thomas S. Kuhns paradigmateteorier kommer bogen således til at beskæftige sig med et tusindårigt paradigme, symbolsk afgrænset af Beda Venerabilis og Edward Gibbon; men dens karakteristik begrænses samtidig ved bevidst tilbagetrængning af historieskrivningens idéhistoriske baggrund, ligesom iøvrigt heller ikke faktorer som forskningsmilieu eller mulige materielle betingelser drøftes systematisk. En sidste – og vel næppe længere nødvendig – begrænsning ligger i, at dens horizon i alt væsentligt ikke rækker udover England, Frankrig og Italien.¹ Med

¹ Denys Hay giver (i kap. 4) en kyndig diskussion af senmiddelalderens nationalsprogede, borgerlige historieskrivning i Italien, Frankrig og England, men mangler udsyn til de hanseatiske byers *Städtechroniken*. Han afstår ligeledes (s. vi) fra at drøfte spansk, tysk, skandinavisk og byzantinsk historieskrivning (og man kunde tilføje, østeuropæisk og islamisk); falder der alligevel undervejs bemærkninger, har de »imposed themselves un my ignorance, so to speak«.

disse bevidste begrænsninger har Denys Hay i bredt omfang kunnet støtte sig til Erik Auerbachs og hans elevs studier over litteraturens normer og former for virkelighedsbeskrivelse (især *Mimesis*; jf. f. eks. s. 9, 25, 34 f. og oftere); tesen kræver således i hvert fald nærmere diskussion.

Det er muligt, men næppe afgørende, at Denys Hay kan have følt middelalderens historieskrivning som lidt af en ørkenvandring, selvom netop disse afsnit indeholder både faste linier og mange fine iagttagelser. Helt uundgåeligt tvinger det middelalderlige 'paradigmes' tilblivelse forf. til indgående og kyndig stillingtagen til såvel den bibelske tradition (kap. 2) som til Augustins og hans systematikers indsats (s. 19–24), blot ledsaget af en bemærkning om, at »it may seem unnecessary to spend so much time on a thinker who, in the end, denied the significance of temporal (as opposed to sacred or biblical) history. And in fact *The City of God* was itself not to be very influential among historians in the middle ages«; kun i den udstrækning kronologierne kunde støtte det bibelske mønster fandt Augustin – og med ham andre middelalderforfattere – dem nyttige (s. 22; jf. s. 50–53 om Otto af Freising). Forf. overser således ingenlunde Augustin-bearbejdernes mulige indflydelse; men selvom den politiske augustinisme vel også lader sig anskue som en topologisk farvet form for virkelighedsbeskrivelse under givne forudsætninger, lægger forf. hovedvægten på udformningen og indpasningen af den bibelske tradition.²

Renaissancens historieskrivning følger, understreger Denys Hay, gennemæssigt de allerede afstukne, traditionelle linier, og Guicciardinis og Machiavellis illusionsløse statsræson fik ingen gennemslagskraft i historieskrivningen (s. 110–17). Forf. tager her afstand fra Ed. Fueters synspunkter og betoner konsekvent – måske også lidt for konsekvent – at disse forfatters betydning overvejende ligger på statsteoretisk snarere end på historiografisk plan.³ Men, fremhæver Denys Hay videre, renaissance banede i Italien og efterhånden også nord for Alperne tillige vejen for forsøg på at behandle fortiden som fortid, for dens egen skyld; antikvaren bliver til (s. 101 f., 109 f.) og overlever de følgende århundrede som forskertype. Antikvaren (her forstået som kritisk forsker til forskel fra kuriositetsjægere og samlere) skaber ifølge Hay den kløft mellem lærde studier og litterær historieskrivning, som først det 18. århundrede slog bro over. »Med Robertson og Gibbon er vi i praksis nået frem til den moderne historiografi, som blev en så dominerende intellektuel interesse i det 19. århundrede«, hedder det (s. vii). Tesen uddybes i det forholdsvis korte, men centrale kapitel 8, der registrerer »the coming together of the historian and the antiquarian and the development of history as something more serious than a mere narration of fairly recent events, as an activity which involved 'research' and analyses« (s. 169). David Hume, Wm. Robertson og Edward Gibbon fuldbødte symbiosen af lærde studier og litteratur til den form, vi er fortrolige med fra 1800-tallets kanoniske værker (s. 184 f.).

Formentlig med rette betoner Denys Hay betydningen af David Humes skeptiske empiri for venen Gibbons *moderatismo*, hans 'cool detachment', skeptisk iagttagende hold-

² Man kunde i denne sammenhæng henvise til, at Herbert Grundmann (Mittelalterliche Geschichtsschreibung. Gött. 1965, s. 000–000) ved sin genbestemmelse i høj grad lokaliserer anvendelsen af den politiske augustinisme til investiturperioden. – De milieu- og funktionsbestemte begrænsninger i bogen træder også frem derved, at den islamiske historieskrivning jo meget tidligt betjener sig af dualistiske beskrivelses- og forklaringsrammer i sin vekslende, men religiøst-politisk og socialt betingede forklaring af Islams ældste historie.

³ Jf. Ed. Fueter, anf. arb., s. 83 ff. og 124 ff. Hay støtter sig her (under tilslutning eller opposition) med rette til Felix Gilberts grundlæggende værk, Machiavelli and Guicciardini. Politics and History in Sixteenth Century Florence, Princeton 1965. Et memento mod *reductio in absurdum* af Machiavelli giver H. Ilse, Af Machiavellis historie i Danmark. Fund og forskning i Det kongelige biblioteks samlinger XVI. Kbh. 1969, s. 12–23.

ning overfor omverdenen og fortiden (s. 183), epiteter som moderne forskning næsten ordret også tillægger Hume selv.⁴ Forf. distancerer sig andetsteds udtrykkeligt fra Ed. Fueters stærke understregning af Voltaires indflydelse på engelsk (og tysk) historieskrivning (s. 178).⁵ Synspunktet står i fuld overensstemmelse med en hovedtendens i moderne historiografisk forskning, men det kan næppe blot begrundes ved genre-mæssige holdpunkter, Humes og Robertsons »sharp distinction between their art prose and its scholarly supports and props«.

Denys Hay anerkender kort og uden forbehold – også uden begejstring – Voltaires indsats for at gøre historieskrivningen til andet og mere end registrering af guldne data, til civilisationens historie, men karakteriserer også hans værker som *haute vulgarisation*; de er stadig kun litteratur. Voltaire er selv a *smart historian* med flair for publikums smag, og Wm. Robertson vægrer sig derfor også ved at tage stilling til hans synspunkter, fordi de savner videnskabelig analyse, argumentation og dokumentation (s. 171–73). På den anden side fremhæver Denys Hay også (s. 170), at allerede Bollandisternes og Maurinernes indsats for at bgrunde deres resultater empirisk gjorde op med den pyrrhonisme, som han med henvisning til Paul Hazard afgrænser til en episode i årtierne omkring 1700, og hvis indhold og brod ikke adskiller sig fra den skepsis, renaissancetidens kritiske penne havde fremført, Cornelius Agrippas eller Francesco Patrizis. Til gengæld krediterer forf. navnlig Edw. Gibbon for at have indset og – i endnu højere grad end Hume og Robertson – konsekvent fuldført sammensmeltningen af lærde studier og bredere problemformulering, som hæver beskæftigelsen med fortiden fra registrering af data til analyse og forståelse af fortidens mennesker i deres milieumæssige og sociale sammenhænge, til forståelse af tidsdimensionernes forbindelser. Gibbons værker giver på ny historien en eksistensberettigelse, selvom der stadig findes personer, som hævder at 'history is bunk' (s. 181–85 og 205 note 3).

Det er utvivlsomt rigtigt som en engelsk anmelder fremhæver, at Denys Hays tese støtter sig til synspunkter, som er blevet stærkest formuleret af Arnaldo Momigliano;⁶ med et citat herfra fastslår Hay, at Gibbon grundlagde den moderne historiske videnskab »by offering the treasures of erudition to the contemplation of the philosophic historian«; Hay advarer imidlertid i samme åndedræt mod at tillægge etiketten 'filosofisk' andet end »surveying the past in large swathes rather than by means of little tunnels«, i store strøg fremfor ved specialiserede fagstudier uden udsyn til andre sider af historien (s. 184).

Hovedtesen giver imidlertid på en række punkter uformidlede sammenhænge, snarere end den giver anledning til konkrete indvendinger. Først og fremmest netop fordi Denys Hay overvejende drøfter historiografien som antikvariske eller litterære genrer, men bevidst absterherer fra 'providential history' og historiespekulationer, men også fordi han i

⁴ Jf. også P. Fuglum, Edward Gibbon. His View of Life and Conception of History. Oslo Studies in English I, Oslo & Oxf. 1953, s. 24 ff., 29 f., 59, 117 f. – Forbindelseslinierne mellem filosofisk empiri og historieskrivning træder ikke altid klart frem hos G. Giarizzo, David Hume. Storico e politico. Torino 1962 og W. Forbes (ed.) David Hume: The History of Great Britain. The Reigns of James I and Charles I. Harmondsworth 1970, indledn. s. 4–55.

⁵ Jf. Ed. Fueter, anf. arb., s. 363 ff., 385 ff.; jf. også Ellen Jørgensens tvivl, Historieskrivning og Historieforskning i Danmark indtil Aar 1800. Kbh. 1931, s. 170.

⁶ Beryl Smalley i The English Historical Review XVIII, London 1978, s. 893; jf. A. Momigliano, Gibbon's Contribution to Historical Method. Studies in Historiography. London 1966, s. 40–55; citatet s. 51. Denys Hay er selv på det rene med, at han generaliserer Momiglianos tese, som *strictu sensu* kun gælder oldtidshistorien, men understreger samtidig, at kritikken af antikvarens beskæftigelse med fjerne emner ikke gælder den litterære historikers arbejde med nærmere tidsperioder. Hay betoner endelig impulserne fra Ludovico Antonio Muratori.

for høj grad isolerer historieforskningen og historieskrivningen fra deres samfundsmæssige placering og funktioner. Det er rigtigt, at beskæftigelsen med fortiden mellem 1600-tallets slutning og sidste halvdel af 1700-tallet underkastes en metamorfose, som forener lærde studier og analyse på en måde, der *grosso modo* peger frem mod det, vi siden forstår ved historisk videnskab; historieskrivningens forvandling implicerer – ligesom andre videnskabers – udover ændringer af videnskabssyn og andre nødvendige komponenter fundamentale forandringer i menneskesyn og samfundsnormer, ændringer i selve de grundlæggende kriterier for, hvad videnskab og videnskabsteori er.⁷

Det krisehærgede 1600-tals skepticisme rækker dybere; den har givetvis flere komponenter end Denys Hays fremstilling lader formode, og henvisningen til renaissancetidens usystematiske skepsis giver næppe nogen dækkende forklaring. Rigtigere er det, at 1600-årenes skepsis havde tvunget den lærde forskning – den historiske kildekritik og hjælpevidenskaberne – til at begrunde sine resultater og normer empirisk, men kritiken af historieforskningen udgår både fra Descartes' rationalisme og i anden fase fra kritiken af hans deduktionssystemer; og den resulterer i denne henseende i, at antikvarer og *érudits* nok skabte højt udviklede, kritiske analyseredskaber, men ikke formåede eller vægrede sig ved også at forme nye fortolknings- eller forståelsesrammer, sammenhæng mellem analyse og syntese, på et tidspunkt, da rationalismen definitivt havde gjort op med netop fortidens providentielle forklaringsrammer og de eksemplariske eller didaktiske funktioner – af antik eller bibelsk herkomst – man hidtil havde tillagt historien. Symbolsk nok udsendte Jean Mabillon sin grundlæggende *De re diplomatica* 1681, samme år som J. B. Bossuets *Discours sur l'Histoire universelle* for sidste gang deduktionsvis (og i absolutistiske rammer) forsøgte at anlægge et providentielt mønster på verdenshistorien. Den lærde historiker havde blot intet svar på den udfordring, som lå i 1600-tallets pinefuldt erhvervede erkendelse af, at historien ikke beskæftiger sig med løsrevne kendsgerninger, men med mennesket i dets milieu og sociale sammenhæng.⁸ Hvorfor?

Uden at ville benægte, at den tidlige historisme kan have rødder i fransk filosofisk eller litterært-teoretisk diskussion i 1700-tallet,⁹ kan man med Denys Hay have sine tvivl om, hvorvidt historikerne kunde hente udslaggivende impulser fra de franske tænkeres *histoire en philosophe* fra Pierre Bayle til Montesquieu. Deres skepsis – senere måske endda nonchalance – overfor den historiske kendsgerning, vanskelighederne ved at kunne begrunde dens erkendelsesmæssige sikkerhed og anvendelsesmuligheder i større sammenhænge, vanskeligheder ved at forbinde historiske strukturer og funktioner og – endelig – konstruktioner af ledende mønstre eller ledende principper afklares kun langsomt og møjsomme-

⁷ Jf. hertil Ths. H. Kuhns interessante analyse af naturvidenskabernes forvandling, *International Encyclopedia of the Social Sciences* 14. New York 1968, s. 79–81; Ch. Webster, *The Intellectual Revolution of the Seventeenth Century*, London 1974. – Til gengæld betones naturvidenskabernes impulser nok for ensidigt af Fritz Wagner, *Der Wissenschaftsbegriff im Zeitalter der Aufklärung*. H. Hammer u. J. Voss, *Historische Forschung im 18. Jahrhundert*. Bonn 1976, s. 14–26.

⁸ Jf. udover Paul Hazards grundlæggende analyse (*The European Mind 1680–1715*. Penguin edition, Harmondsworth 1964) nu også Th. K. Rabb, *The Struggle for Stability in Early Modern Europe*, Oxf. 1975.

⁹ Senest har Allan Megill (*Aesthetic Theory and Historical Consciousness in the Eighteenth Century*. *History and Theory* 17, 1978, s. 29–62) plæderet for betydningen af 1700-tallets æstetiske og lingvistiske teori for historismens tilblivelse, ligesom han påpeger den mulige betydning, der kan tillægges Giambattista Vico som forløber for historismen; jf. hertil også Torben Damsholts indgående analyse, *Teologi, filosofi og historie hos Vico*. *Tidshverv* 51. årg., Kbh. 1977, s. 14–19 og 25–31, især s. 16.

ligt.¹⁰ Rent bortset fra distancen mellem normative intentioner og praktisk udførelse i Voltaires værker, især i hans *Essai sur les mœurs*, er Wm. Robertsons tilbageholdenhed næppe uforklarlig. Filosofiens synteserammer – mennesket i dets sociale sammenhæng, civilisationens udviklingsmønstre – kom historikerne ikke udenom, men kunde den engelske empiri fra John Locke til David Hume byde et analytisk alternativ, som kunde hjælpe historieforskningen ud af dens dilemma? Synspunktet kan have meget for sig, men er endnu næppe tilstrækkeligt gennemdrøftet.

Gibbon kunde være enig med den spekulative franske filosofi om, at »l'objet de l'histoire, c'est l'homme«, men sine grundlæggende impulser hentede han netop snarere hos de engelske empirikere – især venen David Hume – end hos Voltaire, som han endda et sted karakteriserer som »a bigot, in a way an intolerable bigot«.¹¹ På den anden side spiller – hvad Denys Hay ikke nævner også udviklingen af 1700-tallets læsende publikum og litterære smag utvivlsomt en rolle.¹² Allerede 1761 definerer Gibbon den 'filosofiske ånd', som bør indgå også i litterære og historiske værker: »Den filosofiske ånd består i at kunne stige op til simple idéer, at gribe og kombinere de grundlæggende (*premiers*) principper. Dens besidders blik er velbegrunderet, men samtidig vidtskuende. Placeret på et højedrag omslutter han et vidtstrakt landskab, om hvilket han former sig et klart og sammenfattende (*unique*) indtryk, medens den retfærdige, men mere begrænsede ånd ikke opdager mere end en del deraf«.¹³ Omsat til historisk emnebehandling, til *histoire en philosophie* – og her når vi frem til én side af *The Decline and Fall of the Roman Empire* (1776–88) – består historikerens opgaver i at opfange de karakteristiske træk i landskabets enkeltheder og fra sin ophøjede position at formulere de ledende principper, som forener detaljerne og deres væsen til den helhed, de er en del af.

Med moderne terminologi (og med lidt andre præmisser end Denys Hays) vilde vi sige, at historisk analyse og syntese omsider forbindes hos Gibbon. Men Gibbons ræsonnement bærer tillige præg af mere moderne æstetisk teori, og vejen bærer frem mod det 'historiske kunstværk', som med næsten slagordsmæssig styrke behersker de følgende generationers syn på forholdet mellem analyse og syntese. Vanskeligheden lå i, at vejen til at forbinde enkeltheder og sammenhæng til en helhed på synteseplanet stadig rummede en bred margin for personlig individualitet eller åbnede muligheder for indfortolkning af spekulative, filosofiske systemer, eventuelt også netop for skabelse af helheden ved kunstnerisk intuitiv eller emotionel indlevelse. Johann Christoph Gatterer formulerede på hermeneutisk basis kravet til historikerens *Genie* og *anschauende Erkenntnis*,¹⁴ Caspar Paludan-Müller behandlede syntesedannelsen som historisk-kritisk skolet *divination*.¹⁵

¹⁰ G. Pflug, Die Entwicklung der historischen Methode im 18. Jahrhundert. Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 28, 1954, s. 447–71. – Et oplysende eksempel giver Wm. F. Church's analyse af Voltaires *Le siècle de Louis XIV*, Louis XIV in Historical Thought. New York 1976, s. 15–21.

¹¹ Jf. P. Fuglum, anf. arb., s. 27, 34, 43, 73, 83 f. og 135–39.

¹² R. Vierhaus, Geschichtsschreibung als Litteratur im 18. Jahrhundert og M. Schlenke, Anfänge einer wissenschaftliche Geschichtsschreibung in Grossbritannien im 18. Jahrhundert; begge i K. Hammer u. J. Voss, anf. arb., s. 416–31 og 314–33.

¹³ Citeret efter P. Fuglum, anf. arb., s. 21. Fuglum gør dog opmærksom på, at Gibbons anvendelse af begreberne filosof og filosofisk er lidet præcis.

¹⁴ P. H. Reill, History and Hermeneutics in the *Aufklärung*: The Thought of Johann Christoph Gatterer. Journal of Modern History 45, 1973, s. 41 ff.; samme, The German Enlightenment and the Rise of Historicism. Berkeley–Los Angeles 1975, s. 114 og 116 ff.

¹⁵ C. Paludan-Müller, Propædæutiske Forelæsninger. Kgl. Bibl. Ny kgl. saml. 2470.4^o; jf. HT 78, Kbh. 1978, s. 149 med note 32.

Denne argumentation fører os imidlertid tillige tilbage til Arnaldo Momiglianos (og Denys Hays) hovedtese. Fornemmelsen af eller bevidstheden om, at det 18. århundrede skabte den historiske videnskab i moderne forstand formuleres allerede i samtiden af den første Göttingergenerations disciple, Ludwig Wachler (1812–20) og Friederich Rehm (1850);¹⁶ at det skete ved symbiosen af analyse og syntese stod blot disse historikere mindre klart, men de er begge enige om at tillægge den engelsk-skotske skole en afgørende indflydelse, jævnsides med Göttingerskolen. Det er derimod næppe fuldt korrekt, når Denys Hay (på basis af Herbert Butterfields redegørelse) vil karakterisere Göttingerskolen (1760–) som en simpel videreudvikling, perfektionering og professionalisering af den engelsk-skotske historikerskoles nyvundne indsigt (s. 169 f. og 185). Det er rigtigt – og en forskningsmæssig begrænsning – at historievidenskabens akademiske professionalisering i det 19. århundrede Tyskland gav den tekniske analyse en altfor dominerende plads, men trods stærkere betoning af denne ene side af forskningen fastholdt Göttingerskolens første generationer netop kravet til skabelsen af 'det historiske kunstværk'. 1700-tallets muligheder for *cross-fertilization* må stadig holde de – under internationale perspektiver ganske vist mindre interessante – muligheder for prioriten åben; langt vigtigere er det, at de seneste års historiografiske studier komplicerer spørgsmålet om det middelalderlige og eftermiddelalderlige 'paradigmes' *decline and fall*, og om historismens og det 'historiske kunstværks' tilblivelse.

Med en måske noget håndfast simplificering gælder Denys Hays værk således en analyse af et videnskabeligt paradigmes – det middelalderliges – tilblivelse, funktioner og krise og den nye – moderne – videnskabs genesis, i store træk fra Beda Venerabilis til Edward Gibbon. Mest vellykket er utvivlsomt analysen af den middelalderlige historieskrivnings udformning, fordi den nødvendiggør inddragelse af providentielle elementer side om side med historieskrivningens former for teknik og virkelighedsbeskrivelse. Drøftelsen af krisefasen i 1600-tallets slutning og den moderne videnskabs tilblivelse er derimod næppe fuldt dækkende, netop fordi de samme elementer lades ude af betragtning, eller måske snarere undervurderes. Sammenfattende repræsenterer Denys Hays værk således et intelligent og tankevækkende forsøg på strukturering af et umådeligt stort og uoverskueligt stof; den gnistrer af fine udfald og indfald og af dyb indsigt. Dens største fortjeneste må og bør være den, at den provokerer til diskussion; dens teser trækkes fast op, men formentlig også for kategorisk, bl. a. fordi Denys Hay netop ved sin koncentration omkring de historiske genrer og sin bevidste abstraktion fra drøftelse af 'providential history' og historiefilosofiske spekulationer afskærer sig selv fra fuldt dækkende forklaringer, ikke mindst af den metamorfose, som fandt sted mellem 1680 og 1760.

E. Ladewig Petersen

Erik Moltke: Runerne i Danmark og deres oprindelse. København. Forum, 1976. 436 s.

This book has something important to say to many kinds of student and scholar: runologists – obviously – but also historians of language, names, society, religion and art, archaeologists, folklorists and anthropologists. It is also meant to appeal to the "common reader" and will undoubtedly do so, for Dr Moltke enjoys the sensational and anecdotal and writes with genial humour and in a trenchant style. One would not wish to lose the

¹⁶ L. Wachler, *Geschichte der historischen Forschung und Kunst*, Gött. 1812–20; Fr. Rehm, *Lehrbuch der historischen Propädeutik*, Marburg 1830, s. 88–100; jf. H. Butterfield, *Man on His Past*. Cambr. 1955, s. 8–11 og 32–61.